

TRO, HOPP OCH VÄRDEN

P J ANDERS LINDER

I kölvattnet av politiktrons kollaps avtecknar sig ett nytt landskap, där värden åter kommer till heders, där det storslagna förnuftet ersätts med det ödmjuka vardagsförnuftet och där tron på politisk verksamhet som ett egenvärde bara omhuldas av de närmast sörjande.

Man kan analysera den svenska efterkrigstiden på många sätt. Ett har med förhållandet mellan målrationalitet och värderationalitet att göra.

Inledningsvis dominerade målrationaliteten helt. Det ansågs reaktionärt eller rent av vidskepligt att göra gällande att vissa saker har värde i sig och därför inte är fullt förhandlingsbara. Kritiska inlägg som grundade sig på traditionen, religionen, äganderätten eller den personliga friheten singlade fjäderlätta till golvet, ty vad var de om inte försök att kräva odemokratiska privilegier och krav på att man skulle få åka i gräddfil

---

P J ANDERS LINDER är ny VD för Timbro och presenteras mer utförligt på sidan 33.

förbi den samhällsekonomiska kalkylen.

I efterhand kan man konstatera att även målrationaliteten ytterst vilar på värden, och att dessa i det här fallet hade med vetenskap, politik och "modernisering" att göra. Som verkligt teologiskt fundament fungerade scientismen, vetenskaps-tron, övertygelsen om att man även i samhällsvetenskaperna kunde åstadkomma just det man ville, förutsatt att man på bästa sätt samlade, bearbetade och handlade utifrån all tillgänglig information. Politiken fick sitt egenvärde genom att vara mekanismen som såg till att vetenskapens högre förnuft kom i folkets tjänst, och moderniseringen var helt enkelt vad detta politiskvetenskapliga komplex bestämde sig för att sätta i verket: Ågеста ena dagen, grundskolan och miljonprogrammet nästa.

Att motsätta sig politik-

vetenskapens förslag genom hänvisningar till andra auktoriteter än vetenskap och politik kunde av rent logiska skäl bara ha oförnuft eller låga egenintressen till förklaring. Så med den tankefiguren kom avvisandet av ideella, värdebaserade argument att definiera en annan sorts idealism: tron på det politiska förnuftets egenvärde. Tydligast illustreras kanske det hela av socialdemokratin, som lämnade marxismens och självförvaltningens besvärliga övertygelser bakom sig och satsade på att "värna förtroendet för politiken" i stället.

Värdenas återkomst

Ur denna politikideologi (för enkelhets vinnande fortsättningsvis kallas "målrationalitet"), som härskade oinskränkt under de s k rekordåren, springer fortfarande det samhälleliga problemformuleringsprivilegiet i Sverige, men i takt med

att grupp efter grupp har sett sig nödsakad att hävda centrala livsvärden i det offentliga samtalet har motståndslägren blivit ganska många.

På 1960-talet bildades kds för att ge de kristna värdena en röst i en debatt där materialismen höll monolog. Snart därefter kom 1968, som gav upphov till mycken galenskap, men som även av djupt kritiska skribenter har beskrivits som en sorts oundvikligt krav på ljus och luft och liv i en inskränkt nyttokalkylerande samtid: miljö-rörelsen blev dess mest livsdugliga avkomma.

” Den som vill ha lägre skatter väljer nio gånger av tio argumentet ”höga skatter skadar tillväxten” i stället för ”det är rätt att få behålla huvuddelen av det man förtjänat”, men värdeansatsen har vunnit burskap och är här för att stanna. ”

Under 1970- och 1980-talen tilltog den värdebaserade argumentationen från liberaler och konservativa, som formulerade kritik mot att rättsstaten och den enskildes frihet sattes på undantag i samhällsnyttans och moderniseringens namn, och på 1990-talet vaknade ännu en värdebaserad hållning till liv i och med EU-debatten och många

människors djupa övertygelse om att vi måste komma med, inte därför att det var bra för BNP, säkerhetsläge eller sysselsättning, utan därför att vi helt enkelt hör hemma i Europa.

Den värdebaserade argumentationen har fortfarande en rätt bräcklig ställning. Den som vill ha lägre skatter väljer nio gånger av tio argumentet ”höga skatter skadar tillväxten” i stället för ”det är rätt att få behålla huvuddelen av det man förtjänat”, men värdeansatsen har vunnit burskap och är här för att stanna. Det går inte längre att enkelt avfärda människors upplevda övertygelser som vidskepelse och flum.

Politiken har förlorat greppet

Samtidigt har målrationaliteten råkat i svårigheter på egen hand.

Framför allt därför att löftena ändå visade sig kunna svikas. Tilltron till politiken hängde förstås nära samman med den allmänt gynnsamma samhällsutvecklingen i Sverige. Maktgrupperingen politiker/samhällsvetare/byråkrater sade sig besitta överlägsen kunskap om hur tillväxt, framsteg och modernisering kunde ordnas fram, och länge tycktes verkligheten ge dem rätt. Men så är det inte längre. BNP-utvecklingen har stagnerat på ett chockerande sätt och på många andra områden blir det bara alltmer uppenbart att politiken har förlorat greppet. Där det tidigare var frågan om vilka utbyggnader som

skulle komma först handlar övervägandena i dag om var man först skall skära ned. Vem vågar numera tro att det offentliga förfogar över ett suveränt förnuft som ger det makten att sätta människor i arbete, integrera invandrare, hålla samman familjer och garantera en kontinuerligt stigande (eller ens bibehållen) levnadsstandard? Varför sätter man i så fall inte i gång?

Ingen vetenskap

Medborgarnas bättre utbildningsnivå har bidragit till att skapa en mer kritisk hållning. Folk känner sig helt enkelt mindre tacksamma i dag än för en generation sedan, mindre benägna att hålla tyst och till godo med vad man får av staten. En skarpare ton i våra medier förstärker tendensen.

Till detta skall läggas den rent vetenskapliga kritiken mot tanken på politik som praktisk vetenskap. Hayeks påpekanden att det aldrig kommer att vara möjligt för en centralt placerad beslutsfattare att samla in all den information som krävs för att fatta riktiga beslut klingade länge för döva öron, men i dag är forskarna mer benägna att lyssna. Hayek har dessutom fått draghjälp, bl a av företrädarna för den s k public choice-skolan, som påpekar att offentliga insatser ingalunda är rena och oförfälskade uttryck för viljan att främja det allmänna bästa utan att de också är resultat av de personliga

ambitionerna hos alla dem som varit inblandade i besluts- och genomförandeprocesserna. Inom nationalekonomin har det utvecklats en skarp kritik av den traditionella stabiliseringspolitikens teorier om att ekonomin kan styras i politiskt önskvärd riktning genom några få beslut om statsutgifter, skattesatser, räntor etc.

Nedskruvade anspråk

Sist men inte minst har naturvetenskapen själv skruvat ned sina anspråk. Det vidgås inifrån dess egna led att det finns situationer där man helt enkelt saknar förutsäggande förmåga. Man kan dividera om i vilken utsträckning denna osäkerhet beträffande förlopp på atomnivå är av betydelse även för samhällsdebatten, men som fysikern Tor Ragnar Gerholm har påpekat är det på naturvetenskapens ofelbarhet som politikerkultens anspråk ytterst har vilat – och när det förra nu vacklar så kommer ofelbart det senare att rasa.

(Det förtjänar att särskilt påpekas att vi inte upplever någon sorts allmänt intellektuellt haveri för vetenskaplighet, systematisk förnufts-mässighet etc. Envar får dagligen och stundligen bevis för vad målrationalitet kan åstadkomma i form av tekniska framsteg, varor och tjänster. Vad som har underminerats är vetenskapens i allmänhet och samhällsvetenskapens och politikens i synnerhet, anspråk på absolut

rationalitet.)

Den sjunkande tilltron till den politiska sfärens kraft och förmåga för med sig en minskad beredvillighet att anamma ideologiska helhetslösningar. Att uppfattningar som har en aktivistisk statsmakt som central beståndsdel, får svårigheter ter sig ganska självklart, men den principiella liberalismen lär få svårigheter att träda i deras ställe. Dess stora funktion har ju varit att utgöra motkraft mot de statsvänliga hållningarna, och när den ena parten i en sådan konflikt faller samman blir det svårt för opponenter att finna en ny, naturlig roll. Man kan jämföra med den besvikelse och identitetskris som har drabbat vida kretsar inom den amerikanska konservatismen efter Sovjetsystemets kollaps.

Nattväktarstaten

Naturligtvis kommer det att finnas liberaler som formulerar systematisk statskritik, men det är svårt att se detta resultera i en sammanhållen, uthållig ideologisk rörelse med nattväktarstaten som slutmål. Motståndet är alltför diffust, alltför mångfasetterat, och skepsisen mot tankesystem med heltäckande ambitioner alltför stor. För allmänheten ter sig liberalismen alltför lik det som den bekämpar.

Läget är alltså följande:

– Värderationalitetens ande är ute ur flaskan. Principiella argument kommer åter till heders. På gott och

på ont.

– Det storslagna förnuftet är misskrediterat. Det ödmjuka vardagsförnuftet återstår.

– Tron på politisk verksamhet som egenvärde förblir möjligen ideologi för somliga politiker – men knappast för någon annan.

Det är denna verklighet som dagens och morgondagens politiker har att arbeta med. Vad kommer det att få för konsekvenser? Vad för slags politik och politiker lär vi få se?

Ititelessän i samlingen *Politics in an Antipolitical Age* (Polity Press, 1994) gör Geoff Mulgan, chef för den Londonbaserade tanke-medjan Demos, en analys som har flera likheter med den ovanstående och avslutar med att spekulera kring några möjliga utvecklingsvägar.

En är fortsatt professionalisering. Man kastar de gamla kraven på ideologisk konsekvens och långvarig förankring över bord och accepterar en politikerroll som bygger på att man är skicklig i vissa formella hänseenden: att man åstadkommer tekniskt kompetent lagstiftning, att man vet hur mediesamhällets slipstenar skall dras. Kärnan i uppdraget är på ett sätt lik dagens, men anspråken har skruvats ned, så att politiken handlar mer om att hantera samhällsförändringar än om att initiera stora projekt och ändra

livsvillkor på ett genomgripande sätt. Politikern blir direktör.

Den andra möjligheten är "den världslige efterträdaren till präster och historieberättare". Detta ledarskap bygger på karisma, retorisk skicklighet och en väl upparbetad känsla för hur politikens estetik, ritualer och symbolspråk kan utnyttjas. Denne "historieberättare" återupprättar politiken inte genom att återupprätta vetenskapen, som den en gång vilade på, utan genom att samla nationen kring nya myter.

I amerikansk debatt talas emellanåt om presidentämbetet som "the bully pulpit". Presidentens inrikespolitiska makt må vara konstitutionellt beskuren, men vad ingen kan ta ifrån honom är att han står i centrum för nationens intresse och att det han säger blir hört av miljoner. Den politiske prästen driver detta förhållande till sin spets. Predikstolen blir överordnad allt annat och ledaren utvecklar, som Mulgan

skriver, "monologen till perfektion". Att han kommer att vara på ständig jakt efter yttre, eller för den delen inre, fiender att låta sitt retoriska flöde ta spjörn emot är knappast någon vildsint gissning. Utvecklingsvägen är mörk och destruktiv, men också farligt näraliggande för ett land där dekadansen har satt sig i väggarna och självförtroendet har slagit i botten. När man talar om behovet av "starkt ledarskap" i politiken bör man göra klart och tydligt att det inte är den här sortens suggererande tomhet det är fråga om.

Den sociale kreatören

Mulgans tredje utvecklingsväg är den radikalaste och mest intressanta. Resultatet är "den sociale kreatören", som söker sig bortom traditionella begränsningar som nationalstat, ideologi och klass och uppfinner egna politiska verktyg. Egentligen talar nog Mulgan här inte bara om dem som vi vanligtvis kallar politiker, dvs om dem som bestämmer över lagstiftning och offentlig sektor, utan om ledare och ledarskap i vidare mening.

Dessa ledare kommer att definera sina egna arenor och knyta mer eller mindre varaktiga allianser med meningsfränder såväl i andra länder

som i andra rörelser, samhällsklasser och etniska grupper. Mycket av det som görs sker på icke-statlig basis genom frivilliga arbetsinsatser, argumentation och åtgärder i företag och på marknaden; annat sker genom politiskt samarbete på lokal nivå över eller inom nationsgränserna. Ansatsen blir pragmatisk och resultatinkriktad; ledarskapsstilen inriktad på att fånga upp stämningar i samhället och artikulera idéer om vägar framåt. Det blir ett ledarskap som verkar genom opinionsbildning och liknar på så sätt prästens/-historieberättarens, men det är tolkande istället för manipulerande, nedifrån-och-upp i stället för uppifrån-och-ned, och det söker konvertiter där schamanen vill ha kättare att släpa till bålet.

From förhoppning?

Bilden är ljus och vacker, men visst har den drag av from förhoppning. Bakom fasaden anar en skeptiker rättssäkerhetens frånvaro, godtyckets närvaro och den politiska korrekthetens korta tålmod med dem som inte vill ta aktiv del i allt det fina man tänkt ut.

Det blir krångligt i den fragmentiserade politiken efter politiktron. Också.